

ARHEOLOŠKE NAJDBE NA KOPNEM IN NA MORSKEM DNU V VILIŽANU IN SIMONOVEM ZALIVU V IZOLI

Elica BOLTIN - TOME

ravnatelj Pomorskega muzeja "Sergej Mašera" Piran v pokoju
direttore a riposo del Museo del mare "Sergej Mašera" Pirano

POVZETEK

Med arheološkimi podvodnimi topografskimi in zaščitnimi raziskavami, ki jih je opravil Pomorski muzej "Sergej Mašera" Piran v letih 1968-1988 v Viližanu in Simonovem zalivu v Izoli, so prišle na dan najdbe, ki bodo nedvomno v pomoč bodočim raziskovalcem teh lokalitet. Ker so najdbe le fragmentarne, njihova najdišča pa raztresena po širšem prostoru, so predstavljene na priloženih geodetskih posnetkih, kar je glavni namen tega kratkega sestavka.

Rimsko pristanišče v Viližanu z bližnjo okolico je še neraziskano. Zato ne poznamo niti oblike in obsega pristanišča niti njegovega pomena. Tembolj sta zato dragoceni najdbi majhnega dela obalnega zidu ali južnega bankina pristanišča in ostankov kamnitega tlaka verjetno pristaniškega manipulativnega prostora. Najdbi sta bili odkriti med zaščitnimi raziskavami 2 do 3m pod površjem.

V Simonovem zalivu potekajo sistematične raziskave na kopnem, slabše je še vedno raziskano morsko dno zaliva. Po letu 1968 zbrane najdbe so zato tem bolj dragocen prispevek k arheološkemu proučevanju tega prostora. Naorskem dnu ob vzhodni obali zaliva so bili odkriti ostanki vzhodnega bankina pristanišča, v neposredni bližini pa temelji rimske stavbe, ki je v antiki segala prav do roba pristanišča. Neposredna bližina ostankov pristaniških objektov in rimskih naselbinskih ostankov, ki so prvotno stali na kopnem, kaže, da gre v Simonovem zalivu za eno lokaliteto, ki jo bo mogoče bolje spoznati le s sistematičnimi raziskavami na kopnem in naorskem dnu.

Med arheološko najzanimivejša in že dobro poznana najdišča na območju slovenske obale sodita vsekakor najdišči v Viližanu in Simonovem zalivu v Izoli. Z njihovimi naselbinskimi ostanki na kopnem in naorskem dnu nas seznanjajo že starejši raziskovalci¹.

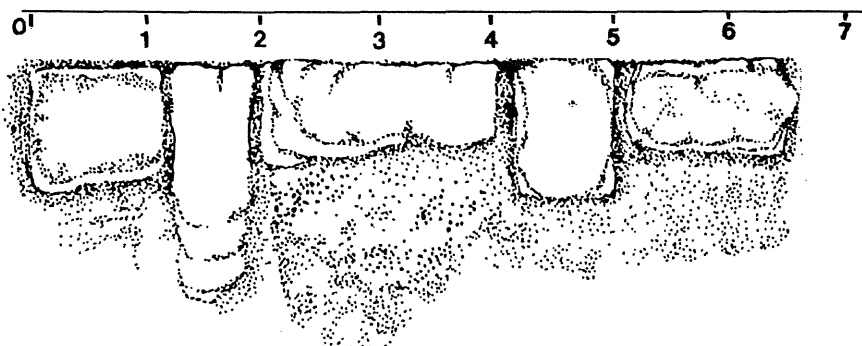
Na več mestih so objavljeni tudi rezultati topografskih raziskav zadnjih 40 let². Najdišča med Portorožem in Koprom, ki jih je v zadnjih letih raziskoval Pomorski muzej "Sergej Mašera" Piran, pa je želela čim podrobneje predstaviti avtorica tega članka v članku Arheološke najdbe naorskem dnu slovenske obale, ki je bil objavljen v Kroniki, časopisu za slovensko krajevno zgodovino 37, 1-2, 1989, str. 6-16. Žal sta bila izpuščena geodetska posnetka obeh za nas najzanimivejših obmorskih arheoloških najdišč. Ker pa sistematične raziskave naselbinskih ostankov v Simonovem zalivu že potekajo in bo treba slej ko prej zaradi ogroženosti terena nadaljevati

zaščitene arheološke raziskave v Viližanu, želim v tem kratkem sestavku predvsem predstaviti na geodetskih posnetkih označena manjša najdišča, ki bodo gotovo v veliko pomoč bodočim raziskovalcem. Obe lokaliteti sodita po značaju najdb med pomembna istrska obmorska najdišča in sta med drugim tudi pomemben vir za preučevanje antičnega pomorskega gospodarstva na območju slovenskega dela Istre, kot tudi vsega istrskega polotoka.

Arheološki teren v Simonovem zalivu in v Viližanu je bil v zadnjih 40 letih ogrožen zaradi sanacijskih del in gradnje novih turističnih objektov, zato je bilo opravljenih več zaščitnih raziskav naorskem dnu in na kopnem neposredno ob obali. Z njimi je bilo pridobljenih več novih podatkov. Zapiske A. Degrassija je že 1956. leta dopolnil V. Šribar, ki je odkril temelje stavbe na takratnemorskem dnu vzhodne obale Simonovega

¹ Coppo P., 1930; Degrassi A., 1962

² Šribar V., 1958-1959; Šribar V., 1967, s.27; Boltin-Tome E., 1979

Slika 1. Viližan, tloris zida v izkopu za kanal

zaliva in temelje lončarske peči v Viližanu³. Po letu 1968 pa je zaščitna in topografska dela na morskem dnu in na kopnem ob obali v Simonovem zalivu in v Viližanu v Izoli opravljala Pomorski muzej "Sergej Mašera" Piran pod vodstvom avtorice tega članka. Že od leta 1986 pa opravlja sistematične raziskave na kopnem v Simonovem zalivu Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran pod vodstvom arheologa Marka Stokina, sodeluje pa Univerza v Lundu (Švedska), medtem ko je Pomorski muzej "Sergej Mašera" Piran leta 1988 vključil podvodne raziskave v Simonovem zalivu v obalni raziskovalni projekt *Kultura narodnostno mešanega ozemlja slovenke Istre* in isto leto začel rekognoscirati morsko dno.

Viližan

Danes z nekdanjim železniškim nasipom in obalno cesto prekrit južni del zaliva v Viližanu leži dober km vzhodno od starega mestnega jedra Izole. Po že ugotovljenih najdbah na kopnem in na morskem dnu avtorji menijo, da je v 2-3. st. na tem kraju stal dokaj pomemben gospodarski objekt z lastnim pristaniščem⁴. Tudi najdbe zadnjih let govore v prid tej domnevi, saj kažejo na tesno povezavo naselbinskih ostankov na kopnem z ostanki rimskega pristanišča na morskem dnu v zalivu. Kažejo pa tudi na obsežen pristaniški kompleks ob že znanih naselbinskih ostankih.

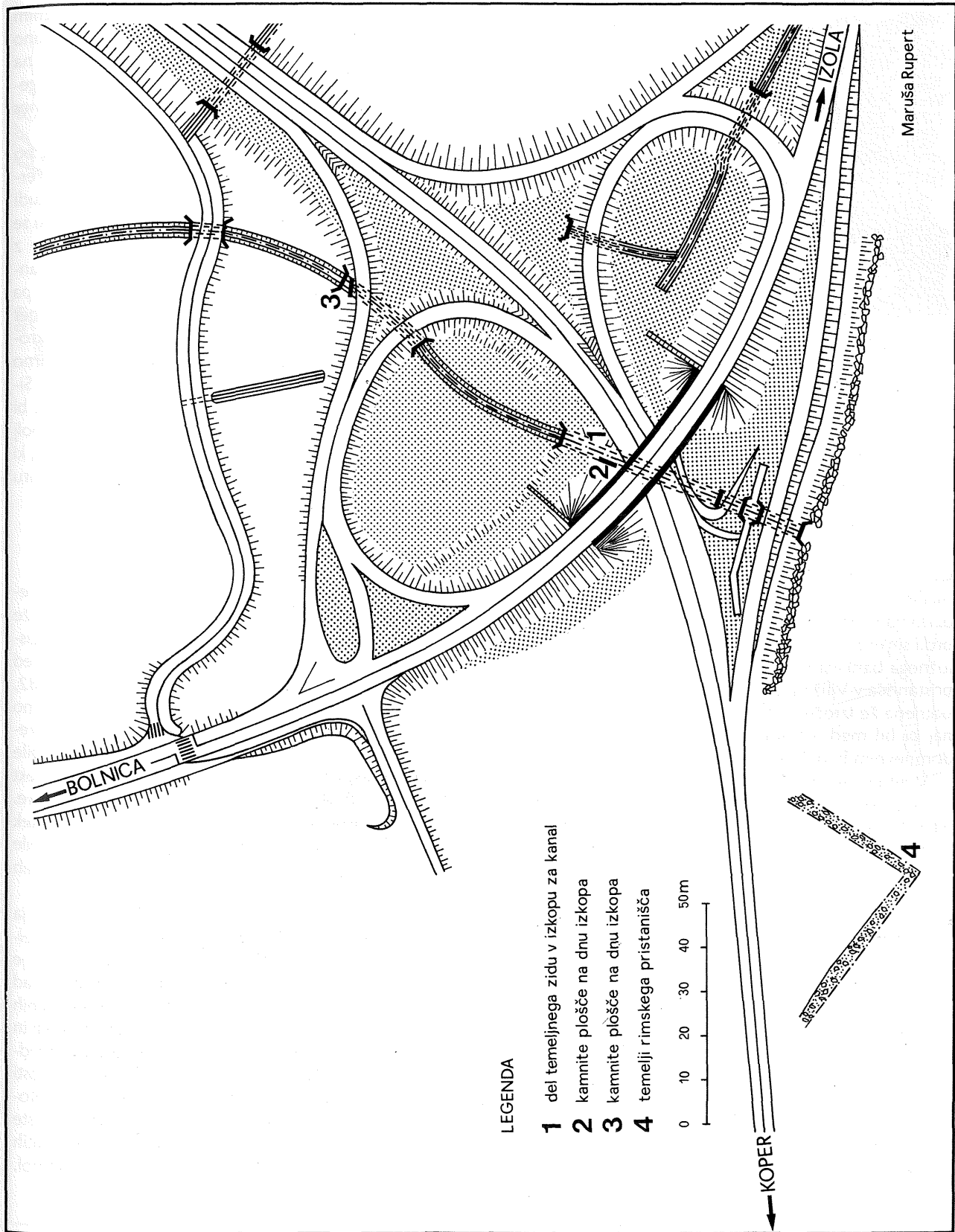
Že večkrat predstavljene temelje rimskega pristanišča na morskem dnu v Viližanu sta v okviru topografskih raziskav obalnega pasu morskega dna, ki jih je opravljala Pomorski muzej v Piranu, in v okviru zaščitnih ukrepov pred predvideno gradnjo obalne ceste Koper-Izola, ponovno izmerila in podrobneje izrisala ing. arh. Tone Kump in geometer Štefko Kokole jeseni leta 1976. Izkazalo se je, da sta oba pomola enako grajena. Ob straneh pomolov je lepo grajen močan zid iz ene vrste do 1 m dolgih, 0,5 m širokih in prav toliko visokih kamnitih blokov. Prostor med njima je napolnjen z manjšim kamenjem in gruščem, (karta 1)⁵. Zahodni 75 m dolgi in 4,3 ali 6 m široki pomol prekriva na južni strani nasip nekdanje železniške proge in morda deloma tudi današnjo obalno cesto. Drugi pomol, ki je speljan od prvega nazaj k obali, se nekako 2 m pred obalo povsem izgubi. Pomola sta bila v času uporabe verjetno prekrita z velikimi kamnitimi ploščami, ki danes žal manjkajo. Kljub ohranjenima pomoloma oblike antičnega pristanišča danes žal ne poznamo. O njej lahko le domnevamo na osnovi najdb na kopnem, predvsem pa na osnovi majhnega dela domnevnega obalnega zidu, odkritega med zaščitnimi raziskavami 1980. leta. V 3 m globokem kanalu, ki je bil skopan od današnje obalne ceste proti notranjosti, so bili odkriti ostanki močnega zidu. Ležali so vzporedno z obalno cesto, 20 m od njenega južnega roba, ter 2,4 m globoko pod današnjo površino zemlje. (karta 1:1, slika 1)⁶. Ker je bila druga vrsta zidu že v blatu in ker je izkop sproti zalivala voda, je bil s pomočjo vodne

³ Šribar V., 1958-1959; Šribar V., 1967

⁴ Šribar V., 1967

⁵ Boltin-Tome E., 1989, sl. 3

⁶ Boltin-Tome E., 1989, s.11

Priloga 1: Geodetski posnetek arheološkega terena v Viližanu

Slika 2. Viližan, kamnite plošče na dnu izkopa za kanal

črpalke in s pomočjo vodij gradbenih del odkrit le 70 cm visok zid, ki je segal še globlje. Prvotne širine zidu ne poznamo, ker je, kot kaže, notranji del zidu uničil kopač, ki je kopal jarek. Ohranjena je zato le zunanja stran zidu. Bloki kamnja so bili do 2 m dolgi in do 1 m široki (slika 1). Ker je ohranjeni del zidu močan in na zunanji strani raven, je gotovo, da je bil prvotno širši in grajen na isti način kot temelji pomola na morskem dnu v zalivu. Glede na njegovo lego in smer je odkriti del zidu le majhen fragment obalnega zidu rimskega pristanišča oziroma južnega bankina. S podaljškom tega fragmenta proti severovzhodu in jugozahodu bi lahko začrtali smer južnega bankina in poiskali obliko in velikost antičnega pristanišča v Viližanu. S pomočjo najdbe tega zidu pa je potrjena že izrečena domneva o vhodu v pristanišče, ki naj bi bil med južnim koncem zahodnega pomola in domnevnim bankinom. (karta 1)⁷.

V istem izkopu kot fragment obalnega zidu, le 50 m južneje, so bile odkrite 2,7 m pod površjem velike kamnite plošče s povprečnim obsegom 1x2,5 m (pril 1:2, sl. 2). Odkrite so bile vzdolž severovzhodne stene izkopa in so segale tudi pod neprekopani del terena. Iz istih razlogov kot obalni zid tudi tu kljub dobri volji in pomoči vodje gradbenih del ni bilo moč nadaljevati raziskave nedvomno zanimive najdbe. Kamnite plošče, ki jih pripisujemo kamnitemu tlaku antične hodne površine, so bile odkrite tudi 100 m južneje in 2,45 m globoko v naslednjem izkopu (karta 1:3) (Boltin-Tome E., 1989).

Najdbe domnevnega obalnega zidu - južnega bankina rimskega pristanišča in kamnitega tlaka - so žal fragmentarne, so pa zato tem bolj zgovorne in dragocene tudi zato, ker jih na takem terenu in tako globoko arheologi z običajnim načinom raziskav ne bi mogli odkriti. Med seboj oddaljena, tu zabeležena najdišča pa skupaj z drugimi najdišči na kraju današnje "Ferrotehne"

kažejo na obsežni antični gospodarski objekt z ustreznim tlakovanim pristaniškim prostorom⁸. Na antično hodno površino pa opozarja tudi nivo najdb v Viližanu na kopnem in na morskem dnu, ki ustreza ugotovitvi geomorfologov, da se je morska gladina od antike do danes zvišala nekako za 2 m⁹.

Obsežni arheološki teren v Viližanu, ki se, sodeč po razprostranjenosti najdb, vleče od vznožja hriba pri Ferrotehni v smeri proti Izoli, danes še ni omejen in je tudi v bodoče vreden pozornosti. Na mnoga vprašanja, ki se odpirajo ob novih najdbah, bi lahko odgovorili že z rezultati zaščitnih raziskav, kajti sistematična raziskovanja na tem terenu skorajda niso več mogoča. Vsekakor pa so še možna raziskovanja na morskem dnu v zalivu, kjer bi verjetno našli tudi najdbe, pomembne za kronološko opredelitev najdišča, saj je za sedaj le še okvirno datirano v 2.-3. st. Ker je v neposredni bližini, v Simonovem zalivu, odkrito še eno rimsko pristanišče, bi bila točnejša kronološka opredelitev Viližana tem bolj dobrodošla, posebno zato, ker želimo spoznati vlogo, ki jo je odigral severni del istrskega polotoka v okviru razvoja antičnega pomorskega gospodarstva.

Simonov zaliv

Pomorski muzej "Sergej Mašera" Piran je začel re-kognoscirati morsko dno v Simonovem zalivu v Izoli že leta 1967 v okviru prvih topografskih podvodnih raziskav. Zaščitne raziskave je opravljal muzej leta 1968, pred ureditvijo nove plaže v Simonovem zalivu, in leta 1982, pred izgradnjo zaščitnega obalnega zidu. Sistematično pa je začel muzej pregledovati dno v zalivu in pregledovati tehnično dokumentacijo leta 1988, ko so bile tovrstne raziskave vključene v obalni raziskovalni projekt Kultura narodnostno mešanega ozemlja slovenske istre. Ob tej priložnosti je bil izdelan tudi geodetski posnetek pristanišča z ozkim obalnim pasom, v katerega so bile vnesene vse najdbe, ki jih je odkril muzej v času svojih raziskovanj na tem kraju.

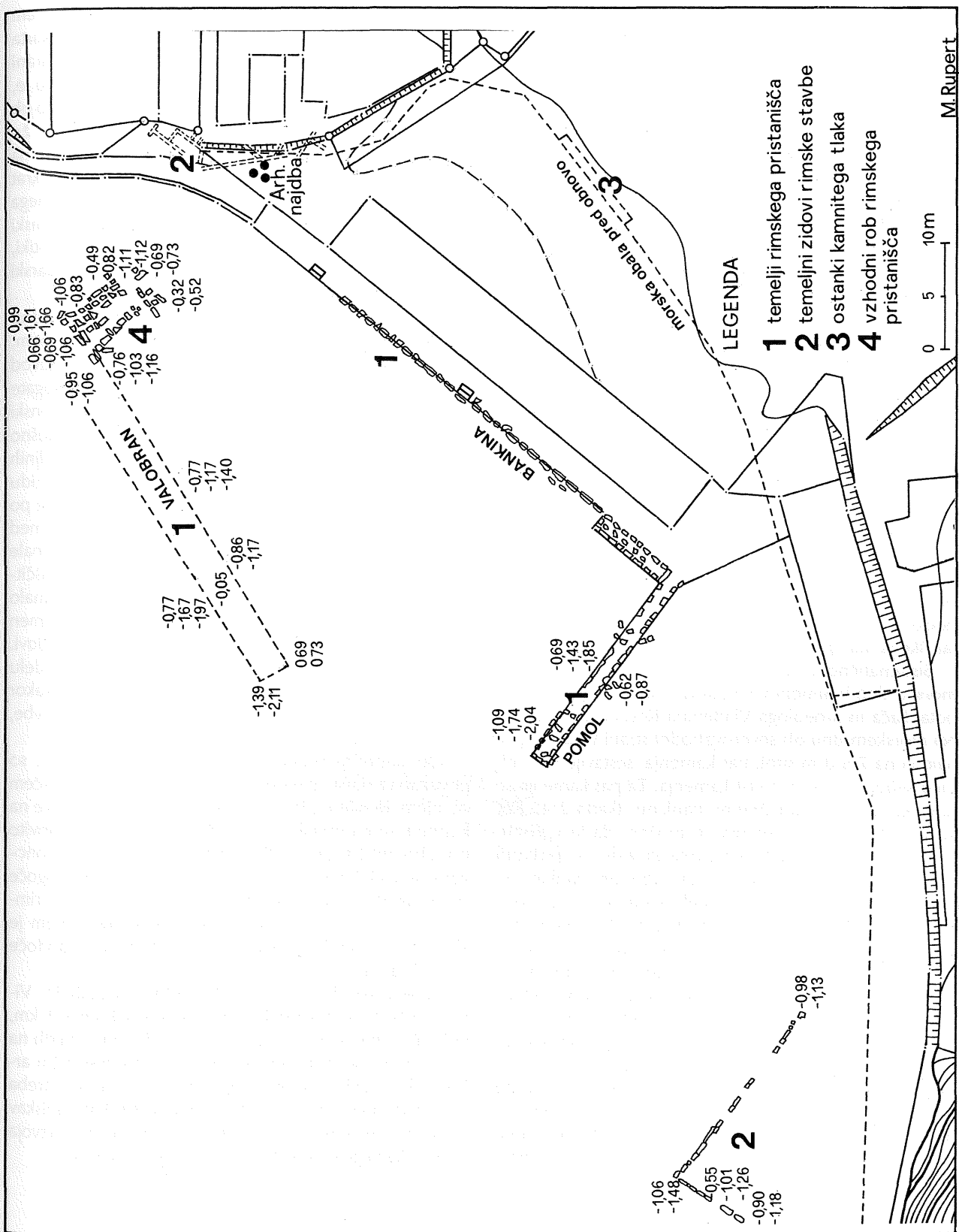
Zaščitne raziskave leta 1968 so potekale februarja meseca ob nizkem vodnem stanju. Zgornja plast temeljev rimskega pristanišča, ki so ohranjeni v zalivu, to je pomola, valobrana in južnega bankina, je segala nad morsko gladino. Lepo je bila vidna lega posameznih zidov pa tudi njihova konstrukcija, predvsem pomola in bankina, tedaj najbolj ogroženih, za nadzidavo predvidenih delov rimskega pristanišča¹⁰. Ob tej priložnosti je bil izrisan pomol z bankinom v merilu 1:20 in fotodokumentiran. Južni bankin je bil zgrajen le iz ene vrste do 2 m dolgih, 1 m širokih in do 0,5 m visokih kamnitih blokov. Bankin se je v pravem kotu naslanjal na pomol.

⁷ Boltin-Tome E., 1989

⁸ Degrassi A., 1962

⁹ Šifrer M., 1965

¹⁰ Boltin-Tome E., 1989, sl.1

Priloga 2: Geodetski posnetek Simonovega zaliva z ozkim obalnim pasom ter arheološkimi najdbami

Ta je segal 55 m od obale proti notranjosti zaliva in je bil veliko širši. Veliki, lepo naloženi kamniti bloki so obdajali 5,1 m širok pomol. (karta 2) Prostor med kamnitimi bloki pa je bil napolnjen z manjšim kamenjem in gruščem¹¹ Prav tako je bil grajen tudi valobran, ki mu leta 1968 ni bila posvečena večja pozornost, ker takrat ni bil ogrožen. Kot v Viližanu tudi v Simonovem zalivu manjkajo kamnite plošče, ki naj bi prekrivale zgornjo površino pomola. Potapljaška ekipa, ki jo je 1989. leta vodil potapljač in arheolog dr. Timotej Knific, je pomol in valobran tudi fotografsko in filmsko posnela. Žal je bil pomol tedaj že nadzidan, zato je bil posnet le profil pomola.

Morsko dno v pristanišču je bilo leta 1968 le deloma pregledano. Teh del ni bilo mogoče vključiti v program zaščitnih del, kajti na morskem dnu niso bili predvideni nobeni posegi. Po končanih zaščitnih delih sta bila pomol in bankin nadzidana. Južna obala zaliva, ki se je do 1968. leta zajedala globlje v celino, je bila podaljšana do južnega bankina rimskega pristanišča. Preden pa je bil teren dokončno zasut, je bil sondažno pregledan prostor med sedanjo in hkrati antično obalo in leta 1968 zasuto južno obalo zaliva. Prav ob njenem robu je bilo na več mestih odkrito večje kamenje, ki je bilo na posameznih mestih naloženo v obliki nizkega zidu. Sodeč po že znanih najdbah južno od pomola, je možno, da je prav ob tem robu, kjer se je začelo polagoma vzpenjati pobočje nizkega hriba, potekal tudi rob tlakovanega pristaniškega manipulativnega prostora. (karta 2:3).¹²

Sistematično je začel muzej ponovno rekognoscirati morsko dno v Simonovem zalivu leta 1988 s pomočjo potapljača in arheologa Vladimirja Kovačiča iz Poreča. Na morskem dnu ob severovzhodni strani valobrana je naletel na 7,8-8 m širok pas kamenja, sestavljen iz treh med seboj vzporednih vrst kamenja. Ta pas kamenja se je vlekel 25 m proti južnemu bankinu (karta 2:4). Kot kaže lega te plasti kamenja, je možno, da je v vrstah naloženo kamenje ostanek širokega zidu, ki je tvoril vzhodni rob rimskega pristanišča - vzhodni bankin - in primerno urejen povezoval obalo s stavbo, ki je sodeč po leta 1982 odkritih zidovih stala tik ob njej. S tem zidom, ki je, kot kaže, segal prav do južnega bankina, pa je načrtovana tudi oblika antičnega pristanišča¹³. Rimskega pristanišča v Simonovem zalivu kljub navedenim najdbam še ne poznamo dovolj. Še vedno sta neznana globina morskega dna v pristanišču in njegova bližnja okolica. Temeljni zidovi posameznih delov rimskega pristanišča (pomol, bankin, valobran) segajo gotovo globlje v danes muljnato dno. Sodeč po temeljnih zidovih, odkritih na morskem dnu v zahodnem delu zaliva, je možno, da je stal nekoč ob obali ustrezni

pristaniški objekt, prostor pred njim in pred pristaniščem samim pa naj bi bil pristanišču primerno urejen (karta 2:2). Zidovi v zahodnem delu zaliva so bili evidentirani 1988. leta, žal pa so še povsem neraziskani. Gotovo je, da so v antiki pripadali objektu, ki je stal neposredno ob obali, in so danes svoji legi primerno tudi že poškodovani. Z raziskavami na morskem dnu in na kopnem ob njem bi lahko odgovorili na že nešteto zastavljeno vprašanje, povezano z namenom antičnega pristanišča v Simonovem zalivu: ali je pripadalo le rimski *vili rustiki*, ki je stala neposredno ob obali v zgodnji antiki, ali je vsaj v določenem času imelo tudi širši gospodarski pomen.

Antična podoba Simonovega zaliva pa se nam vedno bolj odpira z rezultati sistematičnih raziskav na kopnem, ki potekajo že več let in jih opravlja Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran¹⁴. Bogate najdbe drobnega arheološkega gradiva in arhitektonski ostanki potrjujejo že izrečeno misel o obstoju razkošno urejene zgodnjericke vile rustike. Sodeč po temeljnih zidovih, ki so do izgradnje zaščitnega obalnega zidu segali po zemeljskih profilih ob obali in ne nazadnje po temeljih stavbe, ki jih je odkril Pomorski muzej Piran med zaščitnimi raziskavami 1982. leta, je segala prav do obale zaliva. Žal so temeljni zidovi, ki so do izgradnje zaščitnega obalnega zidu ležali pod vodno gladino, premalo zgovorni, da bi z njihovo pomočjo lahko ugotovili namen ozkih prostorov, ki so jih obdajali dokaj močni zidovi. (karta 2 in 3).¹⁵ Skoraj gotovo pa je, da je bil v tem delu stavbe urejen eden od dohodov v pristanišče. Vsekakor pa bodo tu predstavljeni temelji dopolnili tloris stavbe, ki se je bohotila ob obali in je deloma že odkrita.

Ob naštetih, sedaj še nerešenih vprašanjih, ki so povezana z rimskim naseljem na kopnem in pristaniščem ob njem, je očitno, da je treba nadaljevati raziskave na kopnem in na morskem dnu, če želimo dobiti celovito podobo antičnega naselbinskega kompleksa v Simonovem zalivu v Izoli. Najdišča na kopnem zato ni mogoče obravnavati, ne da bi se lotili sistematičnih raziskav rimskega pristanišča v zalivu. Veliko podatkov o njem je zbral že Pomorski muzej v Piranu, ki naj bi tudi v bodoče nadaljeval raziskave.

Arheološki obmorski lokaliteti Simonov zaliv in Viližan v Izoli, ki sta med seboj oddaljeni komaj 2 km, kličeta po nadaljnjih raziskavah. Zaradi svojih najdb na kopnem in na morskem dnu sodita med specifični arheološki lokaliteti v Sloveniji, zato bi jima bilo treba posvečati veliko pozornosti, saj bi bili rezultati raziskav med drugim tudi dragocen vir za preučevanje razvoja pomorskega gospodarstva na območju Slovenije.

¹¹ Boltin-Tome E., 1989, sl.2

¹² Šribar V., 1958-1959, s.272

¹³ Boltin-Tome E., 1989, s.9

¹⁴ Simonov zaliv..., 1988

¹⁵ Boltin-Tome E., 1989, sl.3

RIASSUNTO

Nel corso di ricerche subacquee per la topografia dei siti e la tutela del patrimonio archeologico, che il Museo del Mare "Sergej Mašera" di Pirano ha compiuto negli anni 1969-88 a Villisan e nella baia di San Simone ad Isola, sono venuti alla luce dei reperti che saranno indubbiamente preziosi per i ricercatori che vorranno occuparsi delle suddette località. I reperti sono soltanto frammentari ed i luoghi del loro ritrovamento sparsi in una zona piuttosto ampia. Scopo principale di questo contributo è di indicarne l'ubicazione nelle annesse riproduzioni geodetiche.

Il porto romano di Villisan e l'area ad esso più prossima non sono stati ancora oggetto di studio e pertanto non conosciamo né l'ampiezza né la funzione di questo approdo. Perciò risulta tanto più prezioso il ritrovamento di una piccola parte del muro costiero, cioè della banchina meridionale del porto, e dei resti di pavimentazione in pietra probabilmente della zona del porto destinata alle operazioni di carico e scarico e che vennero alla luce durante le ricerche di tutela a 2-3 m sotto la superficie del mare.

Nella baia di San Simone, sulla terraferma, sono già in corso ricerche sistematiche, mentre il fondale della zona è stato esaminato soltanto parzialmente. Per questo motivo i reperti scoperti dopo il 1968 sono ancora più preziosi per lo studio archeologico di quest'area. Sul fondo del mare, lungo la riva orientale della baia, sono stati scoperti i resti della banchina orientale e nelle immediate vicinanze le fondamenta di un edificio romano che nell'antichità si estendeva sino al limite del porto. Nella parte occidentale della baia 138 venuto alla luce il basamento di una costruzione probabilmente legata al porto mentre lungo la banchina meridionale sono stati scoperti resti di pavimentazione in pietra. L'immediata vicinanza dei resti di costruzioni e di un abitato romano che in origine erano in terraferma sta ad indicare che si potrà meglio conoscere la località di San Simone soltanto con nuove ricerche sistematiche in terraferma e sul fondo del mare.

VIRI IN LITERATURA

1. **Elica Boltin-Tome**, Arheološke najdbe na morskem dnu slovenske obale, Kronika, Časopis za slovensko krajevno zgodovino, 37/12, 7. Zgodovinsko društvo za Slovenijo,
2. **Boltin-Tome E.** Slovenska Istra v antiki in njen gospodarski vzpon. Slovensko morje in zaledje, 2-3, Koper, Založba Lipa, 1979, str. 41-61
3. **Coppo P.** Del sito dell' Istria 1540. Archeografo triestino 2, Trieste, Tipografia di Gio:Marteniga, 1930, str. 34
4. **Degrassi A.** I porti romani dell' Istria. v: Degrassi A. Scritti vari di antichità 2, Roma, Comitato d'onore, 1962, str. 821-870
5. Nova geomorfološka dognanja v Koprskem primorju. Geografski zbornik 9, Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1965, str. 10
6. Simonov zaliv Izola, Arheološka izkopavanja 1988, Predstavitev, Piran, Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran, 1988
7. **Šifrer M.** Nova geomorfološka dognanja v Koprskem primorju. Geografski zbornik 9, Ljubljana, 1965, str.10
8. **Šribar V.** Arheološke topografske ugotovitve v Simonovem zalivu pri Izoli. Arheološki vestnik, 9-10/3-4, Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1958-1959, str. 271-277
9. **Šribar V.** Nekaterne geomorfološke spremembe, dokumentirane z arheološkimi najdbami. Razprave in poročila 10 (Geografija), Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1967, str. 27
10. Tloris pomola in bankina v m 1:20 v Pomorskem muzeju "Sergej Mašera" Piran